

רבים מוצאים במלחמת יום הכיפורים דמיון מסוים למלחמת העצמאות, הן בשל משך המלחמה והתקופה הממושכת בה היה רוב צבא המילואים מגויס והן בגלל המהלכים הדיפלומטיים שאחריה, זמן מה לפני המלחמה הוציאה „מערכות“ מהדורה מחודשת של ספר האחים קמחי „משני עברי הגבעה“, הודן במלחמת העצמאות ובמגעים המדיניים שהחלו בעקבותיה. אנו מביאים להלן דברים שנכתבו על-ידי סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן מאוניברסיטת תל-אביב עם הופעת המהדורה.

לירושלים במבצעי „מכבי“ א' וב'. שר החוץ האמריקני ג'ורג' מרשל, מי שהיה הרמטכ"ל במלחמת העולם השנייה, הזהיר אותנו מפני מפלה ניצחת. מנהיגי ישראל נזקקו לאמונה כבירה ולהחלטה נחושה כדי לגמור אומר להכריז על העצמאות. האחים קמחי מתארים את המתח בטרם-הכרעה: גנרל מרשל הביך את משה שרת באזהרתו, אך בן-גוריון שכנעו שלא יגלה היסוסיו לחברי הממשלה הזמנית, בבואו לדווח להם (עמ' 264) ³. איש לא יטיל ספק בכך שבן-גוריון הנהיג את הממשלה ואת הישוב בימי משבר הלידה של העצמאות היהודית. הפור נפל ב-12 במאי, כאשר החליטה הממשלה לדחות הצעה שהועלתה באו"ם בהשראה אמריקנית, לקבוע שביתת-נשק זמנית ולדחות בינתיים את הכרזת העצמאות. ההחלטה לדחות את הצעת האו"ם נפלה על חודו של קול: עשרה מבין י"ג חברי הממשלה השתתפו בדיון ומאלה הצביעו חמישה עם בן-גוריון, וארבעה נגדו (שרף, עמ' 99). לאחרונה גילה פרופ' יהודה סלוצקי את חלוקת הקולות הגורלית, וכאן עולה דוקא זכותו הגדולה של משה שרת, שהתגבר על היסוסיו וניצב לצד בן-גוריון. שרת היה היחיד מחברי מפלגתו של בן-גוריון שהצביע אתו, בעוד שלושה משרי מפא"י מצבי-עים נגדו: אליעזר קפלן, דוד רמז ובכור שיטרית נטו לקבל את יוזמת האו"ם, ואליהם הצטרף פנחס רוזן („עליה חדשה“). הרוב של בן-גוריון הושג בקולו הוא ושל שרת (מפא"י), אהרון ציולינג ומרדכי בנטוב (מפ"מ), משה שפירא („המזרחי“), ופרץ ברנשטיין (ציונים כלליים) ⁴. נקל לשער מה רב הלחץ שחש שרת, כאשר נועד ב-8 במאי עם מרשל בווישינגטון, ושמע את „הערכת-המצב“ המוסמכת והמפוכחת שלו: „תתחיל פלישה ותהיו בצרה גדולה — אל תבואו אז אלינו בטענות“ ⁵. ב-11 בחודש הגיע ארצה, ובו-ביום מסר דו"ח במרכז מפא"י. כבר אז נתגבשה דעתו, על אף ההתראה „מפי הגבורה“, ובסיום דבריו אמר: „...אין לי ספק כי ההחלטה תהיה לפעול... החזות שאנחנו עומדים לפניה היא חזות קשה וחמורה מאד, אבל כנראה אין לנו ברירה, ואנו מוכרחים ללכת קדימה“ (שרת, עמ' 238).

כאן המקום להזכיר גם את חלקו האישי של חיים וייצמן בהכרעה זאת. בן-גוריון ציפה לשמוע את דברו בטרם-הכרעה, ובצאתו של שרת מארה"ב ארצה, הפציר בו וייצמן למסור לחברי הממשלה את תביעתו הנמרצת להחלטה: „אם לא עכשיו — אימתי?!“ ⁶.

משני עברי הגבעה

סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן

האם ניתן היה למנוע את המלחמה על ארץ-ישראל? או אולי ניתן היה להגיע בסיומה של המלחמה להסכם-שלום שיהיה ממשי יותר? — אלה השאלות שהציג דוד קמחי לבן-גוריון ב-1969, עת ניגש עם אחיו ג'ון לערוך את המהדורה השנייה, המורחבת, המתוקנת והמעודכנת של ספרם ¹.

כותבי ההיסטוריה נרתעים בדרך כלל מלשאול שאלות „אילו“, אף כי כה רב הפיתוי לעסוק בהן. דוד קמחי הציג את שאלותיו למי שעשה את ההיסטוריה של מלחמת העצמאות, וזכה לתשובה ברורה: — המלחמה היתה פלתי-נמנעת, אולם השלום של-אחריה, לפחות שלום עם עבדאללה, היה בהישג-ידי. בתשובתו מגלה לנו בן-גוריון — כמדומני, לראשונה — ששיחות חשאיות בדבר שלום נמשכו עד מותו של עבדאללה מידי רוצח „המו"ם הגיע לשלב מתקדם. ישראל הסכימה להעניק לירדן נמל חופשי — חיפה או יפו — ומסדרון יבשתי שיוביל אליו. שני הצדדים דנו ברוחבו של מסדרון זה, כשהמלך עבדאללה נורה למוות“ (עמ' 263). מסקנתו של בן-גוריון היא חד-משמעית: „לולא נרצח היה נתתם הסכם שלום מלא בין ישראל לבין ממלכת ירדן“ (שם, הדגשת המחברים).

אחרי המלחמה היה עבדאללה די ריאליסט ללכת לקראת שלום עם ישראל, אך היה זה לאחר שנכזבה תוחלתו להשתלט על א"י כולה ולהעניק ליהודים אוטונומיה בתוכה, כפי שהציע לגולדה מאיר לפני פלישת הלגיון (שם) ².

חלומו של עבדאללה לא היה כה רחוק מן ההגשמה, בימים המתוחים של מחצית מאי 1948. הלגיון מחץ את גוש עציון, ואתה שעה לא הצלחנו עדיין לפתוח מחדש את הדרך

3. הדברים מובאים מפי בן-גוריון גם בספרו של שבתי טבת, משה דיין, ת"א 1971, עמ' 331.
4. ספר תולדות ההגנה ג, עמ' 1792, בהערות לעמ' 1356.
5. משה שרת, בשער האומות, ת"א 1958, עמ' 228.
6. שרף, עמ' 193; חיים וייצמן, מסה ומעש, ת"א תש"ט, עמ' 459.
מאיר וייסגל מספר שוייצמן תמה על חברי הממשלה שהם מתמהמהים: „למה הם מחכים, השוטים?“ (בספרו... עד כאן, ירושלים 1971, עמ' 204).

1. הספר המקורי יצא באנגלית, בשם Both Sides of the Hill בשנת 1960, ושנה לאחר-מכן הוצא הספר בעברית, בתרגום „חופשי“ במקצת, בהוצאת „דבר“. המהדורה השנייה ראתה אור בהוצאת „מערכות“ ביולי 1973.
2. הפגישה מתוארת בעמ' 106—107. על הצעתו של עבדאללה — ראה בן-גוריון, מדינת ישראל המחודשת, ת"א 1969, עמ' 104; זאב שרף, שלושה ימים, ת"א 1965, עמ' 62.

הקורא הישראלי לבחון מחדש את עמדותיו, שינקו ממקורו- תינו אנו.

בעזרת „מערכות” ומח' היסטוריה במטכ"ל סולקו אידיוקים ושיבושים שחלו במקור ובמהדורה העברית הראשונה, וכן נתוספו פרשיות חשובות. הורחב התיאור של מאמצי ההצ- טיידות בנשק כבד וברכב משוריין, והובלטה התמיכה הסוב- ייטית למאמצים אלה (עמ' 73—74, 198—201, 265, 268). המחברים אף הספיקו להסתייע בזכרונות קאוקג'י, שנתפרסמו בבירות בקיץ 1972⁹. אמנם עודכן המידע אך עדיין חסר משהו: אין בספר רמז על הוצאת „צבא ההצלה” ממרכז הארץ במחצית מאי 1948, לאחר שנלחם בשער הגיא, בהוראות הליגה הערבית, בעת שהלגיון הערבי נכנס¹⁰. לא תוארו אף פעולותיו ביוני, לאחר שהועבר ללבנון: כניסתו לגליל בציר מלכיה—סעסע, בעקבות כיבוש לבנוני של מלכיה וקדס (6—7 יוני), והתקפתו על סג'רה ב-11—12 ביוני. הקורא מופתע לקרוא שצבא ההצלה התארגן בגליל התחתון בהפוגה הראשונה (עמ' 215), לפני שהוכה במבצע „דקל” (עמ' 219—220)¹¹.

ובעוברנו מצבא קאוקג'י אל עברנו אנו של הגבעה, נמצא פגם בכך שלא נאמר דבר על כוחם המספרי של אצ"ל ולח"י, בתיאור הכוח היהודי (עמ' 75—76).

סטודנטים וחוקרים יצטערו על היעדר „כלים”, כגון תוכן- עניינים מפורט, אינדקס (מצוי במקור האנגלי), ולוח אירועים— כמו הלוח המצוין ב„תולדות מלחמת הקוממיות”).

פגימות אלה לא תגרענה מחשיבותו של ספר אשר במהדורתו המחודשת, הבדוקה והשקולה ישמש דור חדש של תלמידים וחוקרים, המתעמקים במאבקינו להקמת המדינה וקיומה. לדור צעיר זה במיוחד כווננו דברי המחברים בקובעם את גורמי הניצחון הישראלי:

„היה לה, לישראל המתעצמת, כלי אדיר אחד שהיה חסר במחנה הערבים — רוחה של ההגנה.”

„רוח זו היא שאיפשרה מעשי אלתור מוצלחים, הסתגלות לתנאים והרגשת אחדות, שהיקנו לישראלים לא רק יתרון בקרב, אלא גם יתרון הרוח שפעמה בחייליהם ובמפקדיהם. ליסוד בלתי-מוחשי זה בפרשה אין כל תיעוד, אין שום עדות שכתב פרט לעצם תיאור המלחמה. רוחה זו של ההגנה לא הובאה כלל בחשבון על-ידי שירות-המודיעין של הערבים ויש רושם, כי גם כיום נוטים הם — ועימם ישראלים רבים — להתעלם מן התפקיד שמילאה רוח זו במלחמת ארץ-ישראל ב-1948. אפשר שהיא-היא הלקח החשוב ביותר מאותה מלחמה בשביל הערבי והישראלי כאחד, בשביל איש הצבא ובשביל המדינאי.” (עמ' 19).

9. אך לא הספיקו לראות את החלק השני של הזכרונות, שהופיעו בסתיו, והעוסקות בימי מאי 1948.

10. במקרה נזכרת פלוגה מצבא ההצלה שעוד הספיקה לפעול עם הלגיון בחזית ירושלים (הערה בעמ' 174).

11. הקורא יתקשה גם למצוא את מבצע „חירם” נגד צבא ההצלה בסוף אוקטובר, בפרק „המלחמה נגד מצרים” (עמ' 246—247).

הערות אלה הועלו למקרא הפרק המסכם בספר, שחודש והורחב בהרבה לעומת הגירסה המקורית. ערכו המיוחד של הספר הוא במאמץ של המחברים להכיר את הרקע המדיני של מלחמת העצמאות ושל המאבק שקדם לה. הספרים הישראליים על מלחמת העצמאות התרכזו בתיאור המהלכים הצבאיים, כגון „תולדות מלחמת הקוממיות” (מערכות 1959), וגירסתו המצומצמת „מלחמת העצמאות” (אביעזר גולן, בסידרת ספרי קצין חינוך ראשי, 1967). לעומתם אין האחים קמחי נכנסים לפירוט צבאי-מבצעי, אך תורמים מידע רב-ערך על השיקור- לים המדיניים לפני המלחמה, במהלכה ובסיומה. הם חוקרים את „נסיגת האימפריה” וקובעים שהמשבר הל בממשלת ברי- טניה בראשית 1947 (עמ' 27—28). הם שואלים „כיצד נסחפו ארצות ערב למלחמה”, ומוצאים במלך עבדאללה את המנהיג החשוב ביותר מבין הערבים בהכרעתו להילחם (עמ' 54—55) ודוקא על רקע זה הם שופכים אור על מגעיו עם היהודים, שנבעו מהערכתו שהמופת היא אויב משותף לו ולהם (עמ' 57—59). הניתוח של יחסי בריטניה וירדן מעניין, מאלף ונראה מבוסס. לעומת זאת נראה שלא הושם לב למדי לעמדה המצרית ולהשפעתה על המדיניות והאסטרטגיה הבריטית במוה"ת בשנים 1946—1947. עת התנהל המו"מ האנגלו-מצרי והמאבק באו"מ על עתיד הבסיסים הבריטיים במצרים⁷.

על רקע היחסים בין הבריטים והערבים מתוארים שיקולי ההנהגה היהודית בתקופת המאבק, בראשית התלקחותה של המלחמה וערב הכרזת העצמאות. בפירוט רב מתואר המשבר שחל תוך כינון הממשלה, בין בן-גוריון ומפקדי ההגנה (עמ' 140—142), ומשבר הפיקוד העליון בעת ההפוגה הראשונה, שגרר אחריו התפטרות של ראשי ההגנה ושל בן-גוריון כאחד (עמ' 201—211). כאן יצוין במיוחד, שבמהדורה העברית הראשונה הושמטה גירסת ישראל גלילי על המשבר (שהובאה כנספח במקור האנגלי, עמ' 278), אולם במהדורה המחודשת שולבה גירסה זאת בגוף הספר (עמ' 203—204). כן מתוארת הדילמה הישראלית בסוף המלחמה, שנבעה מהאולטימטום האנגלו-אמריקני בעת מבצע „חורב”, כאשר כוחותינו הגיעו למבואות אל-עריש, ונתבעו לסגת אל הגבול המנדטורי (עמ' 251—254).

בהערכותיהם למדיניות היהודית מגיעים האחים קמחי לעתים למסקנות מפתיעות, למשל, הם רואים את „ליל הגשרים” (16—17 יוני 1946), המבצע רב-ההיקף שבתקופת המאבק, כ„מישגה עצום” (עמ' 53), וסבורים שהבריטים אך ציפו לתוא- נה זאת, כדי להוכיח למדינות ערב את כוונתם לדכא את הסוכ- נות ואת הכוח היהודי, כפי שניסו לעשות ב„שבת השחורה” (29 יוני 1946). ניתן להטיל ספק בקיומה של מדיניות בריטית מגובשת ועקבית בשנים אלה, ודי להזכיר את המחלוקת הפני- מית בממשלה ואת הפלוגתא בין אנשי הצבא ומונטגומרי בראשם ובין המדינאים בלונדון וברושלים (למשל, עמ' 31—32). חשוב לבחון הערכות אלה, כי כאן אחד הנסיבות המעטים לבחון את המאבק לא רק בהקשרו הבריטי-יהודי, אלא גם בהקשר הבריטי-ערבי⁸. כך מחייבים המחברים את

7. ראה מאמרי ב„מערכות” 230, עמ' 43, 48, 51.

8. בדרך כלל אין היבטים אלה נדונים יחד. שרת דן זאת מהיבט הבריטי-יהודי בלבד („מערכות” 230, עמ' 14) וי' שמעוני עוסק מהיבט הבריטי-ערבי (שם, עמ' 31).